

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

زمین پر نیک نوا

سازمان اوقاف و امور خیریه
معاونت فرهنگ و اجتماع

پرتال فرهنگ و سخاوت راسخون
BASEKHOON.NET
معاونت فرهنگ و اجتماع سازمان اوقاف و امور خیریه

تہیہ، تنظیم و نشر: پرتال فرهنگ و سخاوت راسخون (وابستہ بہ معاونت فرهنگ، اجتماع سازمان اوقاف و امور خیریه)
نویسنده: محمد حسین افشاری | ویراستار: مہدی مہدی | صفحہ آرایہ: مختار شفق
قیمت: ۲۵۰۰ تومان | نوبت چاپ: اول / بہار ۱۳۹۷ | شمارگان: ۳۰۰۰ نسخہ
لیتوگرافی، چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات وابستہ بہ سازمان اوقاف
نشان: قم، بلوار ۱۵ خرداد، جناب امامزادہ سید علی علیہ السلام، مجتمع فرهنگ اوقاف، پرتال فرهنگ راسخون
سایت راسخون: www.rasekhood.net | تلفن: ۰۲۵-۳۸۱۸۷۱۷۴

زندگی بزرگ خدا

میوه شیرین
راهکارهایی برای تربیت دینی کودک

[مقدمه]

خانواده، اولین و کلیدی ترین نهاد اجتماعی و کانون رشد و آرامش بشری است که براساس طبیعت و فطرت الهی و نیازهای جسمی و روحی تشکیل می شود و انسان راه کمال خود را از این طریق می پیماید. اگر به متون دینی (قرآن و روایات) نگاه بیفکنیم، خانواده، نهاد قدرتمند تربیتی است که بر نقش تربیتی آن تأکید فراوان شده و استحکام و نقش آفرینی آن، برای رفع دغدغه های والدین، اجتناب ناپذیر است. در این میان، نقش والدین در رتبه نخست اهمیت قرار دارد و آن ها باید بکوشند تا با ایجاد انگیزه در فرزند او را به انجام تجارب درونی تشویق کنند، به گونه ای که بتواند فطرت

خداجوی خود را کشف و تجربه دینی را به طور حضوری شهود نماید. پس والدین به عنوان الگوهای اصلی و بی بدیل زندگی

نقش والدین در رتبه نخست اهمیت
قرار دارد و آن ها باید بکوشند تا
با ایجاد انگیزه در فرزند او را به
انجام تجارب درونی تشویق کنند

کودک، می‌توانند احساسات، علایق، ویژگی‌های مثبت اخلاقی و ارزش‌های دینی را به او منتقل کنند. در بیان اهمیت موضوع همین، امام محمد غزالی می‌گوید: «کودک، امانتی است در دست پدر و مادر که هرچه در آن کشت کنی، همان را درو خواهی کرد.»

کودک، امانتی است در دست پدر
و مادر که هرچه در آن کشت
کنی، همان را درو خواهی کرد

[بیان آیه و ترجمه]

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا
لَا تَسْأَلْكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى.

(سوره طه ۱۳۲)

خانواده خود را به نماز فرمان ده و بر انجام آن شکیبا باش! از تو روزی نمی خواهیم [بلکه] ما به تو روزی می دهیم و عاقبت نیک برای تقواست.^۱

۱. ترجمه آیت الله العظمی مکارم شیرازی.

نگاهی کلی به آیه

در این آیه برای تلطیف روح پیامبر ﷺ و تقویت قلب او می‌فرماید: «و خانواده خود را به نماز دستور ده و خود نیز بر انجام آن شکیبا و پراستقامت باش» (وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا)؛ زیرا این نماز برای تو و خاندانت مایه پاکی و صفای قلب و تقویت روح و دوام یاد خداست. گرچه در ابتدا به نظر می‌رسد این آیه در مقام گفت‌وگو و امر به پیامبر ﷺ است، با اندکی تفکر می‌توان پی برد این آیه درخواستی عمومی است از مؤمنین که باید خانواده خود را به نماز و توصیه‌های دینی امر کرد؛ زیرا امر دینی اهل یک خانواده با کسی است که بر ایشان ولایت دارد.

در ادامه آیه خدای متعال پیامبر ﷺ و عموم مؤمنین را این‌گونه خطاب قرار می‌دهد: اگر دستور نماز به تو و خاندانت داده شده، منافع و برکاتش تنها متوجه خود شماست؛ «ما از تو روزی نمی‌خواهیم بلکه به تو روزی می‌دهیم» (لَا نَسْئَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ).

این نماز چیزی بر عظمت پروردگار نمی‌افزاید، بلکه سرمایه بزرگی برای تکامل شما انسانها و کلاس عالی تربیت است.

و در پایان نتیجه‌ای که برای یک مؤمن به واسطه امر خانواده خود به سمت خوبی‌ها و سفارشات دین حاصل می‌گردد، چیزی جز عاقبت خیر نیست: «و عاقبت و انجام نیک از آن تقواست» (وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى).

«اَضْطَبِرْ عَلَیْهَا»، یعنی هم در انجام نماز و هم در امر به آن، تأکید و پایداری کن. در روایات این‌گونه نقل شده است که پس از نازل شدن آیه ۱۳۲ سوره طه، پیامبر ﷺ تا چندین ماه در خانه حضرت علی و فاطمه علیها السلام را می‌زدند و در آستانه در می‌فرمودند: «الصلاة» آن‌گاه به قرائت آیه تطهیر می‌پرداختند.^۱

۱. جلال الدین سیوطی، الدر المنثور فی تفسیر المأثور، ج ۴، ص ۳۱۳.

در روایتی آمده است که هرگاه وضع زندگی رسول خدا ﷺ تنگ می‌شد، این آیه را تلاوت می‌فرمود، آن‌گاه به افراد خانه دستور می‌دادند تا نماز بخوانند.^۱

نگاهی جزئی‌تر به آیه

با نگاه به آیه می‌توان نکات زیر را به دست آورد:

- ۱۱ کسی که امر ولایت یک خانواده را پذیرفته است و به گونه‌ای مدیر خانواده به شمار می‌آید، جدای از آن‌که باید تأمین امور مادی خانواده را مورد توجه قرار دهد، هرآنچه را که مربوط به معنویت و سعادت اعضای خانواده می‌شود نیز باید سرلوحه کار خویش قرار دهد (وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ).

این‌گونه نیست که به صرف تأمین رزق و روزی خانواده، امور معنوی و عبادی آن‌ها از روی

دوش والدین به خصوص پدر برداشته شود. سرنوشت فکری و دینی خانواده بر دوش مسئول خانواده است و فراموشی آن توبیخ الهی را به همراه دارد.

۲. امر به معروف باید از نزدیکان شروع شود؛ چراکه اگر انسان نسبت به اطرافیانش این توجه را نداشته باشد، نمی‌تواند مسئولیت خویش را نسبت به جامعه به درستی انجام دهد (وَ أَمْرُ أَهْلِكَ بِالصَّلَاةِ).

۳. امر به معروف، وسیله‌ای است برای تربیت معنوی خانواده، نزدیکان و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنیم (وَ أَمْرُ أَهْلِكَ بِالصَّلَاةِ).

۴. اولین امر معنوی که باید اعضای خانواده، به خصوص فرزندان را بدان امر کرد، نماز است؛ چراکه براساس روایات اهل بیت علیهم‌السلام، نماز اصلی‌ترین عبادتی است که اگر قبول شود بقیه عبادات نیز قبول است و در صورت پذیرفته نشدن آن، بقیه عبادات نیز مورد قبول درگاه

الهی قرار نمی‌گیرد^۱ (وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ).

۵. موضوع نماز در خانواده دارای اهمیت خاصی است، باید والدین بر آن اصرار کنند (اضْطَبِرْ عَلَيْهَا).

۶. امر به معروف، و همراه تربیتی در خانواده و جامعه به مداومت و پایداری لازم نیاز دارد. عدم مداومت و پایداری برای یک مربی، صفت مهمی است که در نبود آن، مربی نمی‌تواند به

۱. پیامبر ﷺ فرمودند: «الصَّلَاةُ عَمُودُ الدِّينِ انْ قَبِلْتَ قَبْلَ مَا سَوَّاهَا وَ انْ رَدْتِ رَدَّ مَا سَوَّاهَا»؛ نماز ستون دین است، اگر مقبول افتد دیگر عبادات پذیرفته می‌شود و اگر مردود گردد، عبادات و اعمال دیگر پذیرفته نمی‌شوند. (وسایل الشیعه، ج ۳، ص ۲۲، ح ۱۰)

همچنین امام باقر علیه السلام فرمودند: «الصَّلَاةُ عَمُودُ الدِّينِ، مَثَلُهَا كَمَثَلِ عَمُودِ الْفِئْطَانِ، إِذَا ثَبَّتَ الْعَمُودَ ثَبَّتَ الْاَوْتَادَ وَ الْأُظُنَابَ، وَ إِذَا مَالَ الْعَمُودَ وَ انْكَسَرَ لَمْ يَثْبُتْ وَ تَدَّ وَ لَا طَنَبَ»؛ نماز ستون دین است و مثالش همانند تیرک و ستون خیمه می‌باشد که چنانچه محکم و استوار باشد میخ‌ها و طناب‌های اطراف آن پا بر جا خواهد بود ولی اگر ستون سُست یا کج باشد میخ‌ها و طناب‌های اطراف آن نمی‌تواند پا بر جا باشد. (همان، ج ۴، ص ۲۷، ح ۴۴۲۴)

آن مطلوبی که در امر تربیت به دنبال آن است، برسد (اَصْطَبِرْ عَلَيْهَا).

۷. سفارش به نیکی‌ها باید جدی و همراه بیان آثار باشد. دانستن فواید و نتیجه یک عمل، باعث ایجاد انگیزه بیشتری در اشخاص برای انجام آن تکلیف یا عمل می‌شود (وَأْمُرْ أَهْلَكَ ... وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى) ۱.

۸. نمازیکی از مصادیق رسیدن به تقوا و به گونه‌ای زمینه‌ساز آن است (وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ ... وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى).

[ضرورت آموختن نماز به فرزندان]

برجسته‌ترین جایی که می‌توان اعمال عبادی را آموخت، در خانه‌ای است که در آن آرامش و معنویت حرف نخست را می‌زند. شاید هیچ‌جا را نتوان یافت که همچون خانواده این کارآمدی را داشته باشد که زمینه‌ساز خوشبختی یا شقاوت یک شخص را در خود جای داده باشد.

جدای از این سخن و در کنار کارایی که خانواده دارد، زندگی پاکیزه‌هنگامی به دست خواهد آمد که انسان دل خود را با یاد خدا زنده نگه دارد تا به کمک آن بتواند با همه بدی‌ها و فساد موجود در اطراف خویش مبارزه کند و دست شیطان‌های درونی و برونی را از سر خود کوتاه کند. توفیق این ذکر و حضور همیشگی، فقط به برکت نماز به دست می‌آید. «نماز در حقیقت، پشتوانه استوار و ذخیره تمام‌نشدنی است که آدمی را در مبارزه با شیطان نفس، که همواره او را به پستی و زبونی می‌کشانند و شیطان‌های قدرت که با زور و تزویر او را وادار به ذلت و تسلیم

می‌کند، یاری می‌رساند و محکم‌ترین و کارسازترین وسیله‌ای است که انسان‌های در آغاز راه رابطه خود را با خدا با آن استوار می‌کنند و برجسته‌ترین اولیای خدا نیز بهشت خلوت انس خود با محبوب را در آن می‌جویند.»

از این روی، لازم است برای روبه‌رو شدن با سردرگمی‌های زندگی و پیش‌گیری از انحراف‌های اخلاقی و رفتاری خود و افراد خانواده، به ویژه فرزندان، به نماز، حلقه وصل میان مخلوق و خالق پرداخت و از این سرچشمه رحمت الهی جامی برای نوشیدن برداشت.

توجه به فرزندان و امور معنوی ایشان از آن روست که فرزندان، امانتی الهی هستند که به پدر و مادر سپرده شده‌اند. قلب آن‌ها در کودکی و نوجوانی پاک، ساده و بی‌پیرایه است، آن چنان که پذیرای هر نقش و روکننده به هر سو هستند. پس بهتر آن است که از کودکی و از زمانی که توان فهم عبادت را دارند و به راحتی پذیرای امر والدین هستند، نقش نماز را در دل

و جان فرزند پدید آوریم و بدین گونه او را از گزند شیطان باز بداریم و زمینه ساز سعادت دنیا و آخرت او شویم.

حق فرزند

امام سجاد علیه السلام در رساله حقوق خویش در بیان حق فرزند این گونه بیان می کنند:

«حق فرزند بر تو این است که بدانی وجود او از تو است و بد و خوب او در این دنیا به تو ارتباط دارد و بدانی که در سرپرستی او مسئولیت داری و مسئول تربیت او هستی و او را به خداوند بزرگ راهنمایی کنی.»^۱

میان همه اعمال عبادی، هیچ عملی را نمی توان یافت که به اندازه نماز در ارتباط بین شخص و خدای متعال مؤثر باشد. سفارش به نماز و ادای آن از سوی والدین، حقی است که

۱. محمدحسین افشاری، رساله حقوق امام سجاد علیه السلام، ص ۶۰.

فرزند بر گردن والدین دارد و والدین هستند که باید زمینه‌سازی این عبادت الهی را در فرزند پدید آورند.

زمینده‌ترین هدیه به معبود، نماز است
 ارزنده‌ترین کوهسمر مقصود، نماز است
 کوبنده‌ترین اسلحه مکتب توحید
 کز ریش کند خصم تو تا بود نماز است

جایگاه والدین در تشویق فرزندان به نماز

برای آموزش و جذب فرزندان به نماز، روش‌های گوناگونی وجود دارد که هر یک بسته به سن فرزند و وضعیت روحی ایشان به کار گرفته می‌شود.

میان این روش‌ها، الگوگیری از مربی شاید بهترین روشی است که انسان به گونه‌ای

ناهوشیارانه آن را آموخته است و در زندگی آن را به کار می‌گیرد، الگوگیری بدین معناست که ناخواسته برخی را به عنوان الگو برمی‌گزیند و سعی می‌کند هر کاری که ایشان انجام می‌دهند، او نیز انجام دهد؛ این روش یکی از روش‌های بسیار کارگشایی است که خدای تعالی در قرآن برای هدایت انسان‌ها بارها به شکل مستقیم و غیرمستقیم بهره گرفته است. حکایت‌های وارد شده از پیامبران در قرآن، جملگی نشان می‌دهد که در مقام تربیت، مربی باید بکوشد نمونه رفتار و کردار پسندیده خود را به طور عملی (مستقیم یا غیرمستقیم) در معرض دید متربی قرار دهد و متربی هم به طور ناهوشیارانه ولی عاقلانه آن رفتار و اعمال را رصد می‌کند و اگر آن شخص در نزد متربی مقبولیت داشته باشد، اعمال و رفتار او توسط متربی تکرار می‌شود.

به یقین، میان الگوها نقش پدر و مادر از همه مؤثرتر است. والدین نخستین و اثرگذارترین

الگوی عملی فرزندان هستند؛ بیشترین زمان را با آنان می‌گذرانند و بیشترین نقش را در شکل‌گیری شخصیت فرزندان دارند؛ به همین دلیل، فرزندان همواره در حال همانندسازی از رفتار والدین خود هستند.

سبیلان اردستانی در طی تحقیقی به این نتیجه رسید که وضعیت اعتقادی والدین نقش مستقیمی در شرکت دانش‌آموزان در نماز ایفا می‌کند؛ البته این تحقیق میان میزان تحصیلات والدین و شرکت دانش‌آموزان در نماز جماعت تفاوت معناداری نیافته است.^۱ نصر و همکاران در تحقیقی با عنوان بررسی فرا تحلیلی عوامل مؤثر بر جذب و شرکت دانش‌آموزان در نماز جماعت

۱. شمسی سبیلان اردستانی؛ راه‌های گسترش فرهنگ نماز در بین دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهرستان اردستان؛ دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، ۱۳۷۹.

مدارس از عوامل فردی، خانوادگی، هم‌سالان، محیط و... به عنوان عوامل تأثیرگذار در شرکت دانش‌آموزان در نماز جماعت نام برده‌اند.^۱ آقامحمدی و همکاران در تحقیقی با عنوان بررسی نقش والدین در هدایت فرزندان به نماز جماعت و مسجد که روی ۳۶۰ نفر از دانش‌آموزان صورت گرفته است، به نقش مهم و بی‌بدیل والدین در هدایت و جذب فرزندان خود به فریضه الهی نماز اشاره کرده‌اند.^۲

در سیره تربیتی امام خمینی رحمته‌الله علیه، یکی از دختران ایشان می‌گوید:
 «کارهای دینی به ما دیکته نمی‌شد. در خانواده وقتی ما رفتار امام را می‌دیدیم، خودبه‌خود

۱. احمد رضا نصر و همکاران؛ «بررسی فراتحلیلی عوامل مؤثر بر جذب و شرکت دانش‌آموزان در نماز جماعت مدارس»؛ فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، سال هفتم، شماره ۲۶، ۱۳۸۷، ص ۶۵-۸۶.
 ۲. جواد آقامحمدی و همکاران؛ «بررسی نقش والدین در هدایت فرزندان به نماز جماعت و مسجد»؛ ماهنامه مهندسی فرهنگی، سال سوم، شماره ۳۹ و ۴۰، ۱۳۸۹، ص ۸۷-۷۸.

در ما تأثیر می‌گذاشت و همیشه سعی می‌کردیم که مثل ایشان باشیم، ولو این‌که مثل ایشان نمی‌شدیم. از نظر تربیتی، خود ایشان برای ما یک الگو بودند. وقتی کاری را به ما می‌گفتند انجام ندهید و ما می‌دیدیم ایشان در عمرشان آن کار را نمی‌کنند، به طور طبیعی ما هم انجام نمی‌دادیم.»^۱

آنچه به دست می‌آید آن است که پدر و مادر برای آن‌که الگوی شایسته و نیکوی فرزندان باشند، باید عامل به نماز باشند؛ دانش و منش تربیتی داشته باشند و در آموزش احکام و معارف نماز کوشا باشند.

عصاره سخن آن‌که اگر والدین اهل نماز نباشند، نمی‌توان انتظار داشت که فرزندان آن‌ها اهل نماز باشند.

۱. سیداحمد میریان، پدر مهربان، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(س) - واحد خاطرات، چاپ چهارم، ۱۳۹۰، ص ۸۸.

نقش نمازخوان بودن والدین در گرایش فرزندان به نماز

عامل بودن والدین به نماز، خود، روش مشاهده‌ای و غیرمستقیم برای آموزش نماز به کودکان و نوجوانان است و منظور این است: اگر والدین که الگوهای عملی برای کودکان و نوجوانان خود هستند، برای نماز اهمیت ویژه‌ای قائل شوند و در این اندیشه پایدار و ثابت قدم بمانند، فرزندان ایشان نیز به سوی نماز گرایش پیدا می‌کنند و به آن رو می‌آورند. وقتی کودک از همان آغاز کودکی خویش، بارها مشاهده کند پدر و مادر دلسوز و محبوب او در خانه، سفر، گردش، میهمانی، کار و در هر شرایط و موقعیت به ندای اذان و اقامه نماز بیش از هر چیز دیگر اهمیت می‌دهند و بزرگ‌ترین رسالت خود را هنگام اذان، تحت هر شرایط نماز خواندن و سخن گفتن با خدا می‌دانند، بدون تردید، نگرش و روش برداشت آن‌ها از نماز نیز چنین خواهد بود. مثالی که بیان شد نقطه مثبت حرکات والدین است، بی‌گمان، پدر و مادری که خود عامل به نماز نیست و در رویارویی با هر یک از اموری که ذکر شد، امور دیگر را که در حد ضرورت نیست

بر نماز مقدم می‌شمارند و نماز را به تأخیر می‌اندازند یا در اقامه نماز و یادگیری آن خود سهل‌انگاری می‌کنند یا نسبت به انجام درست و کامل آن سستی می‌ورزند، نمی‌تواند الگوی مناسبی برای فرزندان خود باشد و نباید از آن‌ها انتظار داشت که فرزندان نمازخوان داشته باشند.

[بهره داشتن والدین از دانش و منش تربیتی]

منظور از «دانش» تربیتی، آگاهی داشتن از روش‌های متعدد و گوناگون روان‌شناسی در امر تربیت، به ویژه آموزش نماز است و مقصود از «منش» تربیتی، توانایی به‌کارگیری این روش‌ها در قالب‌های نو، جذاب، ساده و هماهنگ با دنیای کودکان و نوجوانان است. البته بدین ترتیب، والدین باید از آن‌ها آگاهی کافی داشته باشند تا مناسب با سنین فرزندان خود بتوانند بهره‌گیرند. والدین باید درباره تربیت دینی فرزندان همچون توجه به گونه‌های دیگر تربیت، همچون تربیت اجتماعی، تربیت اقتصادی و تربیت سیاسی، به این‌گونه تربیت نیز توجه بورزند.

تربیت دینی در ادبیات رایج، اصطلاحاً به مفهوم جنبه‌ای از روند تعلیم و تربیت، ناظر به پرورش ابعاد شناختی، عاطفی و عملی‌متربی از لحاظ التزام او به دینی معین است. در دایره‌المعارف بین‌المللی، تعلیم و تربیت چنین تعریف شده است: «آموزش منظم و برنامه‌ریزی شده که هدف آن دستیابی فرد به اعتقاداتی درباره وجود خداوند متعال، حقیقت جهان هستی،

زندگی و ارتباط انسان با پروردگارش و دیگر انسان‌هایی است که در جامعه با آن‌ها زندگی می‌کند و بلکه ارتباط با همه احاد بشر است.^۱

در تعریف جامع‌تری که در این مورد بیان شده است، آن را این‌گونه تعریف کرده‌اند: «تربیت دینی فرایندی است که در راستای ارضای نیاز فطری به دین، بخش مهمی از زندگی افراد را دربرمی‌گیرد. اگر الگوی مطلوبی برای تربیت دینی در دسترس متصدیان این امر نباشد، به خطا رفتن آن‌ها در فهم اهداف، روش‌ها و محتوای تربیت دینی، لطمه بسیار سنگینی به رشد دینی افراد وارد می‌سازد.»^۲

۱. علی قاسم‌پور دهاقانی و سیدابراهیم جعفری؛ «سازواری‌ها و ناسازواری‌های تلقین در تربیت دینی»؛ دو فصلنامه تربیت اسلامی، سال چهارم، شماره ۸، ۱۳۸۸، ص ۶۵-۹۰.
۲. محمد عطازان؛ **آرای مریبان بزرگ مسلمان درباره تربیت کودک**؛ تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۶، ص ۱۲.

برخی از این روش‌ها و چگونگی به کارگیری آن‌ها عبارت‌اند از:

۱. روش انگیزشی (ایجاد انگیزه در فرزندان)

یکی از صاحب‌نظران «انگیزش» را فرایندی می‌داند که «با یک نیاز یا کمبود زیستی یا روانی آغاز شده و رفتار هدفمند یا انگیزه‌ای را در جهت محرکی خارجی فعال می‌نماید». به گونه‌ای می‌توان انگیزه را موتور محرک برای رفتارهای انسان دانست که هم به آن جهت می‌دهد و هم نیرو. با این سخن می‌توان پی به جایگاه ایجاد انگیزه برای فرزندان در انجام اعمال عبادی به خصوص نماز دانست.

روش انگیزشی، در مراحل ابتدایی نمازگزاری فرزندان بسیار کارساز است. تشویق، تأیید، پاداش و هدیه دادن، از ابزارهای این روش است که والدین می‌توانند در تربیت دینی و جذب فرزندان‌شان به نماز از آن بهره بگیرند.

در مراحل اولیه نمازگزاری، وقتی کودک روی زمین دراز می‌کشد و صورت خود را به سجاده و مَهر می‌مالد، به جای آن که پای او را گرفته، حالتش را به صورت سجده بزرگسالان درآوریم، بهتر است همان رفتار کودکانه‌اش را تشویق و تأیید کنیم. تشویق سبب می‌شود این رفتار مطلوب، بارها تکرار شود و به موازات رشد ذهنی و حرکتی کودک زمینه یادگیری (سجده کردن) هم فراهم می‌شود. اگر کودک جمله و حتی کلمه‌ای از نماز را بر زبان آورد، باید او را جدا تشویق کرد. هنگامی که کودک کلمه «الله اکبر» یا «لا اله الا الله» را بر زبان جاری کند، مستحق پاداش پدر و مادر است.

می‌توان کنار سجاده‌ای که او نماز می‌خواند، هدیه را به عنوان پاداش قرار داد یا برای اولین بار که توانست نماز خود را به درستی و زیبایی بخواند، جشن کوچک و کم هزینه را برپا کرد و هدیه‌ای برای یادگار اولین نماز او به او داد.

در این باره نوع رفتار امام خمینی رحمته الله علیه با نوه اش هنگام نماز بسیار آموزنده است. یکی از نوه های امام می گوید:

«وقتی بچه بودم، یک بار که امام مشغول نماز خواندن بود، من هم رفتم پشت سر ایشان ایستادم و همان کارهایی را که ایشان انجام می دادند، من هم تکرار می کردم. [پس از اتمام نماز] امام چند جلد کتاب کودکان که همان جا بود، برداشتند [به عنوان هدیه] به من دادند. بعدها هر موقع من به اتاق امام می رفتم، یا ایشان مرا می دید، از من می پرسید [آیا نمازت را خوانده ای یا نه؟] اگر می گفتم بله، می گفتند: آفرین.»^۱

در مرحله های بعدی همراه با رشد جسمی و ذهنی فرزند، می توان با خرید وسایل ویژه نماز همانند مهر، سجاده، تسییح، لباس سفید، گرفتن جشن تکلیف با شرکت گروه همسالان و

۱. سیداحمد میریان، ص ۷۵.

بردن ایشان به پارک، سینما، مکان‌های مقدس، فرزند خود را به نماز علاقه‌مند ساخت. بدین منظور، حتی بیان خاطره‌هایی درباره نماز اهل بیت علیهم‌السلام، عالمان دینی و بزرگان مذهبی، در جذب کودکان و نوجوانان به نماز بسیار تأثیرگذار است.

این نکته را نباید فراموش کرد که حتی آدم‌های بزرگ با تشویق و قدردانی و جایزه به کارشان دلگرم می‌شوند، حال جایگاه ایجاد انگیزه در کودکان مشخص می‌شود. پس می‌توان از این ابزار برای حرکت فرزندان مان به سوی نماز و دیگر اعمال عبادی بهره برد.

۲. روش عبادت جمعی و تأثیر آن در نمازخوانی فرزندان

برای آن‌که پدر و مادر از نقش الگویی و آموزشی خود به خوبی برآیند، بهتر است به همراه فرزندان و دیگر اعضای خانواده فریضه نماز را به صورت دسته جمعی به جا آورند. بدین ترتیب، هم امکان سهل‌انگاری در نماز به کمترین اندازه می‌رسد و هم فریضه دینی به شکل گروهی و

منظم انجام می‌گیرد.

اگر عبادت در خانه به شکل دسته جمعی به جای آورده شود، افزون بر آن که شوق به نماز در دل‌ها کاشته می‌شود، سبب افزایش ارتباط عاطفی و روحیه همدلی و همبستگی میان اعضای خانواده می‌شود؛ در نتیجه، بنیان خانواده به نیکی و مطمئن تقویت می‌شود.

منتهی این عمل نباید به گونه‌ای مستمر اجرا شود که از برپایی نماز در مسجد غفلت شود. شایسته است بعد از آشنایی فرزند با اصول اولیه نماز، او را به مسجد برد تا با این محل عبادی مسلمانان و احکام آن آشنا شود و با آن انس بگیرد و خود را ملزم به رعایت احکام آن کند.

۳. روش تنوع

گوناهگونی در برنامه‌های نماز، در ادامه دار شدن نمازگزاری کودکان و نوجوانان بسیار مؤثر است، بدین معنا که نماز جنبه‌های مختلفی دارد و تنها به بعد فردی محدود نمی‌شود. فرزندان

در خانواده تنها با بعد فردی نماز آشنا می‌شوند؛ ولی برای آشنایی با جنبه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی نماز، شرکت دادن آنان به همراه افراد خانواده در نماز جماعت، مسجد و نماز جمعه، ضروری است. شرکت دسته جمعی افراد خانواده در جمع نمازگزاران، ضمن این‌که نوعی نشاط و طراوت را در نماز به همراه دارد و آن را از یک نواختی و کسالت بار بودن خارج می‌کند، سبب نهادینه شدن و استحکام جایگاه نماز میان اعضای خانواده می‌شود و میل و رغبت به نماز را بالا می‌برد.

بنابراین حتی نماز نیز اگر به گونه‌ای یک نواخت، به جا آورده شود و در اجرای آن تنوعی نباشد، ممکن است کسالت بار شود. تغییر دادن مکان آن، گروهی یا به جماعت خواندن، به آن تنوع می‌بخشد و از کاهش رغبت نمازگزار به آن مانع می‌شود.

۴. روش پرهیز از رفتارهای ناخوشایند

والدین برای واداشتن فرزندان به نماز، اجازه هرگونه رفتار ناخوشایند را ندارند تا سبب رنجش خاطر فرزندان نشوند یا در ذهن آن‌ها خاطره تلخی از آموزه‌های دین همچون نماز پدید نیاورند. کارهایی که لازم است از آن‌ها پرهیز شود، عبارت‌اند از:

- اعمال قدرت و مجبور کردن کودک و نوجوان به نماز؛
  - گرفتن وقت تفریح کودک و نوجوان، مانند: وقت بازی و تماشای فیلم، به انگیزه نماز خواندن آن‌ها؛
  - مقایسه فرزندان خود با کودکان نمازخوان دیگران؛
  - دعوت کودک به نماز در زمانی که به تازگی تنبیه شده است؛
  - خسته کردن کودک یا نوجوان با برنامه‌های اضافی و تعقیبات نماز.
- بدون شک، اگر والدین در واداشتن فرزندان خود به نماز این پیشنهادها را رعایت نکنند،

اثر بدی بر روحیه نمازگزاری کودک و نوجوان بر جای می‌گذارد تا آن جا که ممکن است آنان را برای همیشه از نماز بیزار کند.^۱

۵. روش عنایت‌آمیز

بهره‌گیری از روش عنایت‌آمیز در تربیت دینی و جذب فرزندان به نماز، در بسیاری از موارد می‌تواند اثرگذارترین راه باشد. در این روش از ابزارهایی همچون برخوردهای غیرمستقیم، کریمانه و از روی چشم‌پوشی است.

روش امام خمینی رحمته‌الله علیه به هنگام نماز صبح یا زمستان با کودکانی که به تکلیف شرعی نرسیده بودند، از این‌گونه راه‌های شوق‌آمیز برای ادای نماز است. فریده مصطفوی، دختر امام خمینی رحمته‌الله علیه، نقل می‌کند:

۱. حسین بافکار، شیوه‌های آموزش و جذب فرزندان به نماز با تأکید بر نقش الگویی والدین، ماهنامه طوبی، شماره ۲۶، سال ۱۳۸۶، ص ۵۶-۶۳.

«امام کسی را از خواب بیدار نمی‌کرد، می‌گفت خودتان اگر بیدار شدید، بلند شوید نماز بخوانید؛ اگر بیدار نشدید، مقید باشید که ظهر، قبل از نماز ظهر و عصر، نماز صبح‌تان را قضا کنید. زمستان هم که بلند می‌شدیم، می‌رفتیم سرحوض که وضو بگیریم، اگر آب گرمی بود، آن را [به بچه‌ها] می‌داد که وضو بگیرند.»^۱

اگر در خانه فرزندی در امر نماز کوتاهی می‌کند چه باید کرد؟

«والدین می‌توانند بعد از پایان هر نماز خود به گونه‌ای که فرزندانشان می‌شنود، او را با ذکر نام دعا کنند و از خداوند عزت در دنیا و پاداش اخروی برایش بخواهند. این امر، علاقه فرزند به نماز را بیشتر خواهد کرد؛ زیرا او به هر حال به خودش و نامش اهمیت می‌دهد و از این‌که در فرصت بعد از نماز یاد و ذکر از او می‌شود، خرسند خواهد شد و به نماز اقبال بیشتری نشان خواهد داد

۱. امیررضا ستوده، پایه پای آفتاب، ج ۱، ص ۱۸۹.

یا والدین می‌توانند از او درخواست کنند به دلیل جوانی و پاکی و همین‌طور آبرومندی جوان در پیشگاه خدا، در حق ایشان دعا کنند که نمازشان پذیرفته شود و حتی می‌توانند از جوانشان بخواهند که جلو بایستد و آن‌ها به او اقتدا کنند. اگرچه ممکن است فرزندشان نپذیرد، ولی پیشنهاد عنایت‌آمیز والدین، اثر لازم را در روح او ایجاد خواهد کرد.^۱

۶. روش گفت‌وگو با فرزندان

ممکن است فرزند به سادگی و آسانی حاضر به اصلاح رفتار خویش درباره نماز نباشد، از این رو، والدین باید با دلیل و استدلال قوی بتوانند از راه گفت‌وگو و بحث کردن به شکلی محرمانه، رفتار او را اصلاح کنند. این روش ارتباط نزدیکی با تربیت عقلانی فرزند دارد. تربیت عقلانی خود می‌تواند زمینه‌ساز ورود کودک و نوجوان به مباحث سنگین‌تر کلامی باشد که لازمه رشد تربیت دینی ایشان هست.

۱. حسین بافکار، ص ۶۰.

- قرآن کریم.
- افشاری، محمدحسین، رساله حقوق امام سجاد علیه السلام، قم: مشهور، سوم، ۲۹۳۱.
- آقامحمدی، جواد و همکاران؛ «بررسی نقش والدین در هدایت فرزندان به نماز جماعت و مسجد»؛ ماهنامه مهندسی فرهنگی، سال سوم، شماره ۹۳ و ۹۴، ۹۸۳۱.
- بافکار، حسین، «شیوه‌های آموزش و جذب فرزندان به نماز با تاکید بر نقش الگویی والدین»، ماهنامه طوبی، شماره ۶۲، سال ۶۸۳۱.
- جلال‌الدین سیوطی، الدر المنثور فی تفسیر المأثور، قم، نشر: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ۴۰۴۱ ق.
- حرعاملی، محمدبن حسن، وسایل الشیعه، قم، نشر: مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام، اول، ۹۰۴۱ ق.
- سبیلان اردستانی، شمسی؛ راه‌های گسترش فرهنگ نماز در بین دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهرستان اردستان؛ دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، ۹۷۳۱.

- ستوده، امیررضا، **پا به پای آفتاب**، قم: پنجره، ۰۸۳۱.
- عطاران، محمد؛ **آرای مریبان بزرگ مسلمان درباره تربیت کودک**؛ تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۰۶۳۱.
- قاسم‌پور دهاقانی، علی و سیدابراهیم جعفری؛ **«سازواری‌ها و ناسازواری‌های تلقین در تربیت دینی»**؛ دو فصلنامه تربیت اسلامی، سال چهارم، شماره ۸، ۸۸۳۱.
- قرائتی، محسن، **«تفسیر نور»**، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، یازدهم، ۰۳۸۳۱.
- نصر، احمدرضا و همکاران؛ **«بررسی فراتحلیلی عوامل مؤثر بر جذب و شرکت دانش‌آموزان در نماز جماعت مدارس»**؛ فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، سال هفتم، شماره ۶۲، ۰۷۸۳۱.